

УДК 378.147

В. Є. БЕРЕКА

МОДУЛЬНИЙ ПРИНЦИП ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЗААУДИТОРНОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ

Розглянуто проблему модульного принципу організації позааудиторної навчальної діяльності студентів щодо забезпечення покращення ефективності навчального процесу у вищому навчальному закладі (ВНЗ). Обґрунтовано доцільність застосування модульного принципу в процесі самостійної навчальної діяльності.

Ключові слова: модуль, навчальна діяльність, позааудиторна навчальна діяльність, принцип.

В. Е. БЕРЕКА

МОДУЛЬНЫЙ ПРИНЦИП ОРГАНИЗАЦИИ ВНЕАУДИТОРНОЙ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ

Рассмотрено проблему модульного принципа организации внеаудиторной учебной деятельности студентов с точки зрения обеспечения улучшения эффективности учебного процесса в высшем учебном заведении. Обосновано целесообразность применения модульного принципа в процессе самостоятельной учебной деятельности.

Ключевые слова: модуль, учебная деятельность, внеаудиторная учебная деятельность, принцип.

V. E. BEREKA

MODULE PRINCIPLE OF ORGANIZATION OF STUDENTS OUT-OF-CLASS EDUCATIONAL ACTIVITY.

The problem of module principle of organization of out of class educational activity of students from the point of view of providing the improving of effectiveness of educational process at the higher educational establishment has been viewed. Expediency of module principle use in the process of individual educational activity has been proved.

Key words: module, educational activity, out of class educational activity, principle.

Зміни, що відбуваються останнім часом у вищій школі України, вимагають сучасних фахівців, які не тільки володіють професійними знаннями, вміннями та навичками, а й здатні застосувати їх в повсякденній практичній діяльності, за умов складних (нетипових) ситуацій. Сформувати такого фахівця можливо за умови використання нових технологій навчання, зокрема, модульної технології, яка сприяє активізації навчально-пізнавальної діяльності студента.

Питання модульної організації навчальної діяльності студентів висвітлено в працях А. Алексюка, Я. Болюбаша, В. Голованової, В. Бондаря, І. Мороза, Н. Ничкало, Л. Романишиної, П. Сікорського, С. Сисоевої та ін.

Однак недостатньо розробленою залишається проблема модульної організації позааудиторної навчальної діяльності студентів.

Мета статті – дослідити аспекти модульного принципу організації позааудиторної навчальної діяльності студентів щодо забезпечення покращення ефективності навчального процесу у вузі.

Модульне навчання передбачає структурування навчального матеріалу, змісту навчання та організацію роботи студентів з повними, логічно завершеними діяльними блоками (модулями). Модуль, як правило, співпадає з темою навчального процесу, проте, на відміну від теми, в модулі всі елементи мають свою оцінку: відвідування занять, виконання завдань, навчально-пізнавальна діяльність, початковий, проміжний та підсумковий рівень знань, робота з додатковими джерелами інформації [6]. У модулі чітко визначені цілі навчання, завдання та рівні засвоєння навчального матеріалу, зазначені дидактичні засоби та засоби діагностики. За умови модульного навчання послідовність вивчення навчального матеріалу, рівень та контроль якості його засвоєння піддається програмуванню [16]. Дуже важливим є забезпечення студентів змістовим методичним матеріалом, а також доступом до локальних інформаційно-пошукових мереж ВНЗ. Тут у нагоді стануть розроблені викладачами електронні підручники, посібники та відеофільми [4].

Аналізуючи результати наукових досліджень з питань запровадження модульно-рейтингової технології навчання, опираючись на нормативну базу щодо її запровадження в навчально-виховний процес ВНЗ України [10], можна зробити загальні висновки стосовно переваг модульної технології навчання над традиційною, зокрема:

- навчання у модулях, де містяться мета, алгоритм дій, інформаційний блок, навчально-матеріальне забезпечення та засоби самоконтролю, демократизує та лібералізує процес навчання, підвищує його якість;
- систематизація роботи студента в позааудиторний час розвиває їх активне творче мислення, що надзвичайно важливо під час відпрацювання та прийняття рішення в повсякденних ситуаціях педагогічної діяльності;
- перенесення акценту в організації навчального процесу з аудиторних занять на самостійну роботу якісно формує навички самостійної навчальної діяльності, підвищує відповідальність студента за результати своєї праці;
 - форми відносин викладача і студента стають рівноправними, суб'єкт-суб'єктними;
 - застосування рейтингової оцінки диференціює навчальний процес, підвищує його змагальність, дає змогу кожному студенту розкрити свої особистісні здібності.

Перехід до модульної системи навчання потребує перегляду кваліфікаційних вимог до викладачів, освітньо-кваліфікаційного рівня випускників і термінів навчання. Враховуючи, що замовники на підготовку фахівців не зацікавлені в збільшенні термінів навчання, перед ВНЗ постає завдання перебудови змісту та форм навчання з метою забезпечення якості освіти на рівні європейських вимог при збереженні належного рівня фахової спеціальної підготовки. За чотири роки надати необхідну базову підготовку та підготувати фахівця, здатного професійно виконувати оперативно-службові завдання, – це складна і пов'язана з дефіцитом часу проблема.

Модульна система навчання, як найбільш прогресивна в наш час, висуває вимоги, за якими студент «повинен свідомо бути відповідальним за кількість, продуктивність і якість своєї праці, а, отже, і повною мірою бути співучасником організації навчального процесу за принципом «суб'єкт – суб'єкт». У будь-якому випадку для забезпечення якості освіти в навчальному закладі, який ставить собі це за мету, має бути сформовано систему інтелектуального виховання» [5].

Беручи до уваги дослідження науковців (А. Алексюк [1], Л. Романишина [15], П. Сікорський [17]) щодо побудови навчальних модулів, які пов'язані між собою за спільною ознакою, містять завдання, спрямовані на розвиток умінь самостійної навчальної діяльності, в організації позааудиторного навчального часу студентів нами було запроваджено модульний підхід. Всю позааудиторну навчальну діяльність студентів ми структурували на три модулі. Кожний модуль містив компоненти, які склали його зміст та розкривали поетапний механізм виконання навчальних завдань студентом у позааудиторний час.

Перший організаційний модуль складався з комплексу заходів організаційного плану, і спрямований на забезпечення належних умов навчальної діяльності студента в позааудиторний час. Він був організований за трьома рівнями: рівень навчального закладу; рівень факультету; рівень навчальної групи.

На рівні навчального закладу в повсякденній діяльності були передбачені наступні заходи:

- відображення модульної технології навчання та організації позааудиторної навчальної діяльності в положеннях про ВНЗ та його структурні підрозділи;
- проведення оперативних нарад керівництва вузу щодо стану успішності навчання та відвідування занять студентами;
- проведення методичних семінарів щодо модульної технології навчання з науково-педагогічними працівниками та кураторами у системі професійної підготовки;
- вивчення досвіду використання модульної технології навчання та позааудиторної навчальної діяльності студентів у педагогічному ВНЗ під час роботи школи педагогічної майстерності;
- запровадження мотиваційних чинників в організації позааудиторної навчальної діяльності студентів (фотографії на дошці пошани, відрядження науковців до інших вузів з метою обміну досвідом, інші заходи);
- організація роботи комп'ютерних класів під час позааудиторного навчального часу;
- організація позапланової роботи бібліотек у неробочий час.

На рівні факультету було заплановано проведення:

- службових нарад керівництва факультету щодо стану з відпрацюванням незадовільних оцінок та пропущених занять;
- навчально-методичних зборів з кураторами щодо організації позааудиторної навчальної діяльності студентів, академічних груп факультету щодо підсумків навчальної діяльності за семестр, визначенням місць з навчання серед академічних груп:
- інструктивно-методичних занять з кураторами щодо організації навчання студентів за модульною технологією в позааудиторний час з дисциплін спеціальної та профільної підготовки;
- самостійної підготовки у вихідні дні зі студентами, які мали проблеми з відпрацюванням незадовільних оцінок та пропущених занять.

Другий змістовий модуль включав в себе навчальний, методичний та комунікативний компоненти.

Навчальний компонент визначав порядок самостійної навчальної діяльності студента в позааудиторний час:

- планування підготовки до занять на день та навчальний тиждень;
- використання у своїй самостійній навчальній роботі від одного до чотирьох дидактичних ресурсів: конспект або підручник (посібник); консультація на кафедрі; бібліотечні ресурси; сучасні інформаційні технології;
- за необхідністю планування роботи з відпрацювання пропущеного навчального матеріалу та отриманих незадовільних оцінок;
- планування роботи з підготовки до складання підсумкових (модульних) контролів, заліково-екзаменаційної сесії.

Методичний компонент розкривав методику самостійної навчальної діяльності студента в позааудиторний навчальний час, яка мала за мету навчити:

- поопераційному виконанню навчальних дій з поетапного засвоєння навчального матеріалу, вибору цих дій під час роботи;
- самостійному формуванню навичок розумової діяльності, користуванню засобами самодіагностики визначення рівня знань;
- умілому використанню наявних дидактичних засобів, вмінню самостійно аналізувати інформацію та робити висновки;
- своєчасному відпрацюванню пропущених занять та незадовільних оцінок, формуванню відповідальності за результати своєї навчальної праці;
- основам організації науково-дослідної та пошукової роботи й ін.

Комунікативна якість особистості є важливою характеристикою, яка визначає процес адаптації до умов професійної діяльності [14, с. 156]. Студент практично завжди перебуває в колективі та оточенні засобів інформації, успішність його діяльності пов'язана з умінням налагодити з ними взаємодію. Комунікативний компонент модульної організації позааудиторного часу студентів здійснювався через:

- навчальну взаємодію в ланці: «викладач – студент», «куратор – студент», «куратор – викладач»; «студент – студент»;
- інформаційну взаємодію шляхом отримання студентами навчальної інформації через бібліотечні ресурси та Інтернет;
- самопрезентацій наукових доповідей та публічних виступів студентів перед аудиторією під час засідань наукових гуртків, роботи наукових семінарів та конференцій.

Третій контрольний модуль був закладений в алгоритмі роботи куратора під час організації позааудиторного навчального часу. Перший компонент цього модуля полягав у тому, що куратор під час позааудиторної навчальної діяльності студентів здійснював контроль її організації: початок та закінчення самостійної підготовки; присутність студентів під час її проведення, порядок отримання навчально-методичної літератури, інші контрольні заходи.

Другий компонент передбачав здійснення куратором, старостою групи контролю використання студентами позааудиторного навчального часу за призначенням. Куратори в перевіряли:

- розподіл виділеного позааудиторного навчального часу на підготовку до конкретних навчальних дисциплін;
- порядок відвідування студентами кафедр, бібліотек та комп'ютерних класів;
- відпрацювання студентами пропущених занять і незадовільних оцінок;
- залучення студентів до науково-дослідної та пошукової роботи. Куратори намагалися організувати позааудиторний час студентів так, щоб кожному навчальному завданню відповідали раціональні форми його організації.

За умови модульної технології в навчальних модулях розкриваються засоби контролю та самодіагностики. Контрольний модуль, який зазначав порядок контролю результатів навчальної праці студентів, легко було здійснити на практиці. Він складався з перевірок:

- виконання навчальних завдань та готовності студентів до занять на наступний день і тиждень;
- виправлення студентами незадовільних оцінок;
- відпрацювання студентами пропущених занять, інших навчальних завдань.

В окремих випадках, у разі неготовності студентів до занять, куратор переносив терміни виконання навчальних завдань в інші часові інтервали позааудиторного часу: особистий час, виконання виховних та організаційних заходів.

Досвід використання модульної технології засвідчив, що самостійна навчальна діяльність студентів набула ознак систематичності та послідовності. Студент розуміє, яке значення у його навчально-пізнавальній діяльності відіграє самостійна робота над навчальним матеріалом.

Це співпадає з головною метою модульної технології навчання, яка створена на засадах Болонського процесу: навчити студента вчитися. Модульна технологія передбачає освоєння студентами навчальних модулів з предметів навчання та запровадження системи рейтингового оцінювання. П. Сікорський акцентує, що рейтингова система оцінювання спрямована на стимулювання навчальної праці, її систематизацію [17]. За модульною технологією навчання «... студент самостійно вчиться плануванню своєї навчально-пізнавальної діяльності, її організації, а також здійснює самоконтроль та самооцінку досягнутих результатів. Це надає йому можливість усвідомити себе в навчальному процесі, самому визначити рівень засвоєння знань та видів діяльності, побачити існуючі проблеми» [7, с. 25].

Цьому сприяло проведення рейтингового контролю, що обліковував усі результати навчальної праці студента: активність під час навчальних занять, використання різноманітних форм навчальної діяльності в позааудиторний час, науково-дослідна робота, участь у наукових семінарах (конференціях) та інших заходах. Рейтингова оцінка знань, вмінь та навичок найбільш повно характеризувала якість підготовки студентів з обраної спеціальності. Оцінці в балах підлягало кожне завдання, встановлювався його рейтинг та терміни виконання, отже, здійснювались контроль і оцінка якості знань та вмінь з урахуванням систематичної роботи студента [3].

Підсумовуючи дослідження з реалізації модульної технології навчання та запровадження рейтингової оцінки визначення рівня знань і вмінь студентів у вищій школі ми визначаємо рейтинг як комплексний кількісний та якісний показник, що враховує результати навчально-

пізнавальної діяльності студента в всіх видах аудиторних занять та його самостійної навчальної роботи у позааудиторний час протягом визначеного навчального періоду (місяць, семестр, навчальний рік).

Модульна система навчання пропонує інший підхід у відпрацюванні заборгованостей. Наприкінці вивчення кожного модуля студенти складали модульний контроль і в разі неуспішного результату студент не міг приступити до вивчення наступного навчального матеріалу. Система складання модульних контролів спонукала студентів вчасно виконувати всі контрольні завдання кожного модуля. Це вимагало нових підходів до організації самостійної роботи зі студентами, індивідуальної роботи викладача з кожним студентом, забезпечення навчально-методичними матеріалами «відкритості» та «прозорості» організації навчального процесу. У зв'язку з цим підвищується актуальність проблеми своєчасного відпрацювання пропущеного матеріалу.

Студент через систему індивідуальних завдань під керівництвом куратора і за допомогою викладача вчився самостійно вирішувати навчальні завдання, відпрацьовувати алгоритм дій, що спонукало його до відповідального ставлення до навчання, а в подальшій педагогічній діяльності буде допомагати йому правильно приймати педагогічні рішення. Вирішуючи індивідуальні творчі завдання, він також вчився раціонально використовувати навчальний час, відведений на самостійну роботу. Підвищувалися відповідальність студентів за результати навчання, мотивація навчання, відбувався розвиток його особистісних здібностей.

Спрямованість останніх керівних документів МОН України [10; 11; 12; 13] на індивідуально-орієнтовану організацію навчального процесу відкриває перед вузами перспективу встановлення та розвитку власних підходів до стимулювання систематичної роботи студентів протягом усього періоду навчання, формування у них навичок самостійної роботи.

Вибірка з комп'ютерної бази даних обліку успішності та відвідування занять виявило незадовільну динаміку відпрацювання студентами на протязі певного навчального періоду пропущених занять:

- на I курсі з 9 студентів, які відпрацьовували пропущені заняття в семестрі, до початку вивчення нової теми лише 3 своєчасно відпрацьовували пропущений матеріал;
- на II курсі з 11 студентів, які відпрацьовували пропуски, лише 2 вклялися у відведені терміни;
- на III курсі з 4 студентів, які відпрацьовували пропуски, тільки 2 студенти своєчасно склали заборгованість.

На II курсі часова відстань між пропуском та його відпрацюванням в окремих студентів становила 5–6 тижнів, на III курсі – 4 тижні. Така картина з відпрацюванням пропущених занять характерна майже для всіх навчальних дисциплін профільної підготовки студентів.

Фактичне відпрацювання пропущених занять відбувалося так: студенти відпрацьовували пропущені теми несвоечасно, не до початку вивчення нового навчального матеріалу, а вже після подачі нових тем навчальної програми – із запізненням на одне-два заняття.

Як наслідок, в окремих студентів не закріплювалася логічна послідовність та втрачалася взаємопов'язаність елементів навчального матеріалу, в навчальному процесі не досягалося мети та завдань дисципліни, студенти зазнавали складнощів у навчанні, не проявляли інтересу до навчальної діяльності.

Аналізуючи ситуацію з фактичним відпрацюванням пропущеного та незасвоєного матеріалу студентами ми запропонували такий механізм для вузів, який би максимально унеможлилював затягування з відпрацюванням. Задля цього куратори, котрі безпосередньо планували позааудиторний час студентів, активно втручалися в цей процес.

Вирішення завдань та досягнення позитивних результатів стало можливим за рахунок реалізації ресурсу позааудиторного часу. Адже під час позааудиторного часу студент вчився планувати свою навчальну діяльність, раціонально використовувати його для відпрацювання пропущеного навчального матеріалу, формування професійних здібностей.

За аудиторними годинами, що фіксуються в журналах обліку навчальних занять, можна відстежити відвідування та відпрацювання пропущених занять студентами. Години самостійної підготовки не відображаються в розкладах та журналах обліку занять, за винятком індивідуальної роботи під керівництвом викладача. Відповідно, не можна проаналізувати стан

справ із засвоєнням тем, що відводяться на самостійну підготовку, або за участі студентів у самостійній підготовці.

З метою обліку всіх годин, які відводяться на навчальну дисципліну, в навчальних групах Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії були заведені журнали обліку самостійної роботи студента, де фіксувалися години самостійної роботи з навчальних дисциплін. Досвід запровадження таких журналів показав, що всі аудиторні і позааудиторні години з навчальної дисципліни, що передбачені навчальним планом, відображаються в звітних документах і показують виконання навчального плану. Відповідальність за ведення журналів несли старости груп як безпосередні організатори навчальної позааудиторної роботи студентів.

Практика доводить, що пропуски студентами лекцій (з поважних причин) можна не обліковувати, оскільки студент самостійно може відтворити лекцію за допомогою конспекту іншого студента, знайти необхідний навчальний матеріал у посібниках і підручниках, бібліотеці, електронних джерелах та опрацювати його в позааудиторний час. За умови поширення індивідуалізації навчання в навчально-виховному процесі, посилення відповідальності студента за своє учіння, це сприяє встановленню робочих стосунків між викладачем і студентом, студент стає рівноправним учасником педагогічного процесу [2].

Під час семінарських та практичних занять визначається поточний рівень засвоєння студентами навчального матеріалу, відбувається демонстрація студентами отриманих знань шляхом суджень, доповідей, дискусій, виконання практичних дій, рішення типових професійних задач.

За відсутності студента на семінарі, практичному занятті або його неготовності, викладач робив певний висновок, що студент не засвоїв пройдений матеріал і переходить до вивчення наступного йому зарано. Куратор налагоджував роботу з ведення обліку пропущених занять та їх відпрацювання, працював у тісній взаємодії з викладачем. Встановлення контролю за відпрацюванням пропущених занять надало певні результати в навчальній діяльності, привчило студентів до виконавської дисципліни та планування позааудиторного часу. З часом на старших курсах від такого контролю, за умови своєчасного відпрацювання студентами пропусків, куратори відмовилися.

Володіючи інформацією щодо пропущених занять з дисципліни характеру пропусків, куратор контролював рівномірність службового навантаження студентів, організував роботу зі студентами, які тривалий час перебували на лікуванні, були звільнені від занять тощо.

У випадку тривалої відсутності, кількісний еквівалент якої умовно встановимо пропуск 8 та більше семінарських (практичних) занять з однієї дисципліни, студент під керівництвом викладача складав та погоджував з ним індивідуальний графік відпрацювання пропущених тем. В організації навчального процесу вузу є рекомендації щодо формування модуля, кратному цілому кредиту або його половині з урахуванням цього стандартний модуль з навчальної дисципліни складав 18–36 аудиторних годин занять [8, с. 9]. При пропуску підряд 6 аудиторних годин навчання студент зазнавав складнощів в опрацюванні навчального модуля.

Контроль за виконанням індивідуальних графіків здійснював проректор з навчальної роботи. Створення кожному студенту найбільш сприятливих умов для оволодіння програмним матеріалом – одна із сторін реалізації принципу індивідуального навчання і є пріоритетним службовим завданням куратора.

Запроваджена схема відпрацювання пропущених занять була випробувана на практиці і показала, що:

- 1) реалізація послідовності вивчення навчальних тем (модулів) сприяла засвоєнню робочої навчальної програми з дисципліни на якісному рівні;
- 2) студенти не зазнавали певних складнощів при засвоєнні навчального матеріалу, в них формувалася інтерес до навчальної діяльності;
- 3) у позааудиторний час студенти привчалися до планування самостійної навчальної діяльності, в них підвищилася відповідальність за її результати, формувалися навички самоорганізації та самоконтролю;
- 4) зросли показники навчального процесу: загальна успішність, якість навчання та середній бал з навчальних дисциплін.

За умови модульної технології навчання використання тільки аудиторного часу стає недостатнім, оскільки ця система передбачає перенесення акценту в навчальному процесі на

самостійне оволодіння студентами системою знань, що відбувається, як правило, у вільний від занять час. Ресурси цього часу були спрямовані на формування власної навчальної діяльності студентів, що призвело до розкриття їхнього потенціалу, розвитку самоорганізації. Відповідно рівень самостійної навчальної діяльності студентів підвищив результати навчання. Процес став керованим з боку викладацького складу, керівництва навчального закладу.

Отже, модульне навчання – це провідна форма навчальної діяльності студентів, спрямована на підвищення освітніх результатів. Його використання під час самостійної роботи дає змогу: демократизувати та лібералізувати процес навчання, підвищити його якість; розвивати активне творче мислення студентів; формувати навички самостійної навчальної діяльності; зробити рівноправними відносини викладача і студента; застосувати рейтингову оцінку навчального процесу, підвищити його змагальність, забезпечити студенту розкриття своїх особистісних здібностей.

Всю позааудиторну навчальну діяльність студентів структуровано на три модулі (організаційний, змістовий, контрольний). Перший складається з комплексу заходів організаційного плану, спрямований на забезпечення належних умов навчальної діяльності студента в позааудиторний час. Другий включає в себе навчальний, методичний та комунікативний компоненти. Третій модуль – передбачає роботу куратора під час організації позааудиторного навчального часу, а також засоби самоконтролю та самодіагностики з боку студента.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія: підручник / А. М. Алексюк. – К.: Либідь, 1999. – 557 с.
2. Болюбаш Я. Я. Організація навчального процесу у вищих закладах освіти: навч. пос. для слухачів закладів підвищ.квал. вищої освіти / Я. Я. Болюбаш. – К.: ВВП «КОМПАС», 1997. – 64 с.
3. Вища освіта України і Болонський процес: Навч. посібник / Степко М. Ф., Болюбаш Я. Я., Шинкарук В. Д., Грубінко В. В., Бабин І. І.; за ред. В. Г. Кременя. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2004. – 384 с.
4. Голованова В. М. Модульне навчання як засіб формування навчочок самоосвіти студентів / В. М. Голованова / Сучасні тенденції та перспективи розвитку освіти і науки у ВНЗ: всеукр. наук.-теор. конф., 12 трав. 2006 р.: тези допов. _Хмельницький: Нац. академ. держ. прикор. служби України ім. Б.Хмельницького, 2006. – С.6–7.
5. Модернізація вищої освіти України і Болонський процес: матеріали до першої лекції / уклад. М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, К. М. Левківський, Ю. В. Сухарніков; відп. ред. М. Ф. Степко. – К. 2004. – 24 с.
6. Мороз І. В. Кредитно-модульна система в організації навчального процесу: довідник для студентів / І. В. Мороз – К.: Освіта України, 2005. – 90 с.
7. Образцов П. И. Дидактика высшей школы: учебное пособие / П. И.Образцов, В. М. Косухин. – Орел: Академия спецсвязи России, 2004. – 317 с.
8. Положення про організацію навчального процесу в Хмельницькій гуманітарно-педагогічній академії / укл. В. Є. Берека, І. М. Шоробура. – Хмельницький: ХГПА, 2007. – 52 с.
9. Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах: затв. наказом мін. освіти України 02.06.1993 № 61: зб. норм. актів та метод. реком. з питань організації, планування та проведення навчально-виховного процесу в навч. пед. закладах / укл. Я. Я. Болюбаш та ін. К.; 1999.
10. Про впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу: наказ Міністерства освіти і науки України від 30.12.2005 № 774 // Вища освіта в Україні: норм. зб. у 2-х т. Т. 1 / за заг. ред.. М. Ф. Степка, Л. М. Горбунової. – К.: Форум, 2007. – С. 314–317.
11. Програма проведення педагогічного експерименту щодо впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу у вищих навчальних закладах: наказ Міністерства освіти і науки України від 23.01.2004 № 48 // Вища освіта в Україні: норм. зб. у 2-х томах, т. 1 / за аг. ред. М. Ф. Степка, Л. М. Горбунової. – К.: Форум, 2007. – С. 214–230;
12. Про запровадження у вищих навчальних закладах навчальної дисципліни «Вища освіта і Болонський процес»: наказ Міністерства освіти і науки України від 21.05.2004 №414: Вища освіта в Україні: норм. зб. у 2-х т., т. 1 / за аг. ред. М. Ф. Степка, Л. М. Горбунової. – К.: Форум, 2007. – С. 213;
13. Про особливості впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу: наказ Міністерства освіти і науки України від 20.10.2004 №812: Вища освіта в Україні: норм. зб. у 2-х т., т.1 / за аг. ред.. М. Ф. Степка, Л. М. Горбунової. – К.: Форум, 2007. – С. 214–313;

14. Психология и педагогика: учебник / под ред. А. Г. Маклакова. СПб.: Питер, 5005. – 464 с.
15. Романишина Л. М. Модульно-рейтингова технологія викладання у вищих навчальних закладах / Людмила Михайлівна Романишина. – Тернопіль. – ТДПУ, 2000. – 48 с.
16. Романишина Л. М. Система поетапного контролю навчальної діяльності студентів педагогічних університетів за модульно-рейтинговою технологією навчання з дисциплін природничого циклу: автореф. дис. д-ра пед. наук: 13.00.04 / Л. М. Романишина. – К., 1998. – 39 с.
17. Сікорський П. І. Модульно-рейтингова система навчання в ліцеях: навч.-метод. посібник / П. І. Сікорський. – Львів: Академічний експрес, 1997. – 96 с.